

100 éve született Raoul Wallenberg

1912 augusztus 4 - ?1947 július 16?

Családja

Raoul Wallenberg néhány hónappal apja, Raoul Oscar Wallenberg halála után, 1912. augusztus 4-én született az egyik leggazdagabb és legbefolyásosabb svéd nagytőkés családban. Apja halála miatt neveltetését nagyapja, Gustav Wallenberg kereskedő és diplomata irányította. Mivel átfogó, nemzetközi szellemű neveltetésre törekedett, az ifjú Wallenberg sok időt töltött külföldön, és több nyelvet is megtanult. A nagyapa fő célja az volt, hogy Raoul „tapasztalt és jó emberismerő” legyen közvetlen gyakorlati célként azt készítette elő, hogy Raoul átvehesse egy külföldön működő kereskedelmi bank vezetését.

Tanulmányai

Raoul az iskolát közepes eredménnyel végezte, de megtanult angolul, franciául és németül. A michigani Ann Arbor Egyetemen kezdett építészetet hallgatni, de nem fejezte be tanulmányait. Egy rövidebb stockholmi kitérő után nagyapja további „tanulmányi utakra” küldte először Dél-Afrikába, ahol a különböző építő- és vegyipari cikkek kereskedelmével ismerkedett, majd a palesztinai Haifába, ahol egy holland érdekeltségű banknál dolgozott, mint gyakornok. Itt került először kapcsolatba a Németországból elmenekült zsidókkal.

Budapesti feladatai és tevékenysége

A budapesti feladatra Raoul Wallenberget az amerikai War Refugee Board (WRB – Háborús Menekültek Bizottsága) és az OSS (amerikai hírszerző szolgálat) stockholmi ügynöke, Iver Olsen választotta, a gazdag hajózási vállalkozó, Sven Salen javaslatára. Ezt a választást a stockholmi amerikai követ, Herschel Johnson is jóváhagyta, és már az ő javaslatára fogadta el a svéd külügyminisztérium Raoul Wallenberg személyét. Egy kis cégnél dolgozott egy magyarországi bevándorolt zsidó vezetése alatt, aki még svéd állampolgár sem volt. Raoul Wallenberg ugyan azelőtt kétszer is járt Magyarországon, de viszonylag rövid időre. Magyarul egyáltalán nem tudott.

Lauer Kálmán két okból beszélte rá már 1944 májusába Wallenberget, hogy Magyarországra utazzon: részben azért, hogy az 1944. március 19-e után megszakadt üzleti kapcsolataikat újrendezze, részben pedig azért, hogy Lauer apósát és anyósát, valamint néhány más hozzátartozóját valamiképpen svéd védelem alá vegye, és ideiglenes útlevelemmel Svédországba vigye. De Wallenberg akkor már nem jutott német átutazási vízumhoz, így magánúton nem utazhatott. Sven Salen hajózási vállalkozó üzleti érdekei is szerepet játszottak, és az ő közbelépésének is döntő szerepe volt úgy az amerikaiak választására, mind a svéd külügyminisztériumban a választás jóváhagyására. Ehrenpreis főrabbinak, akit kizárólag a zsidómentő tevékenység sikere érdekelt, kétségei voltak Raoul Wallenberg képességeivel kapcsolatban, de engednie kellett, hisz nem az övé volt a döntő szó.

Wallenberget követségi titkárrá nevezték ki, így Magyarországra utazhatott. Diplomáciai megbízatást kapott. Wallenberg ugyanakkor azért akart Budapestre menni, mivel Lauer és az üzleti érdek meggyőzték.

Raoul Wallenberg közvetlen feladata úgy, ahogy a WRB megfogalmazta, az volt, hogy támogassa a zsidómentő tevékenységet Budapesten. Ez a munka már folyt, amikor Wallenberg Budapestre érkezett, úgy a svéd követségen, mind a nunciatúrán vagy a svájci követségen. A svéd követségen Wallenberg érkezése után kialakult kedvező körülmények között a kiadott védődokumentumok mennyisége valóban megemelkedett, de Wallenberg vezető szerepe a védő- és az ideiglenes útlevelek kiadási feltételeinek a megszigorítását is magával hozta. A védőútlevelek számának megnövekedése nagy valószínűséggel a svájci gyakorlat példáját követte, mert a svájciak minden Palesztina-igazolványt családi dokumentumnak tekintettek, és így tízezer számra adhattak ki védőleveleket. Ennek nyomán Wallenberg is azt állította, hogy minden svéd beutazási vízum családi vízum és ezt a magyar hatóságok „elhitték” neki. 1944 augusztusában 4 500 védőútlevél kibocsátására adtak engedélyt.

Raoul Wallenberg – a nunciussal, a svéd és a Nemzetközi Vöröskereszt képviselőivel vagy a többi semleges állam diplomatáival összehasonlítva – megérkezésekor még naiv és tapasztalatlan volt. Nem volt meg neki e személyek által már megszerzett széles kapcsolatkör sem. Ebben a helyzetben nem is lett volna természetes, ha Wallenberg egy minden mentőakció fölé helyezett koordinátor szerepét kapta volna. Wallenberg azonban szorgalmasan dolgozott kapcsolatainak kiépítésében és eközben befolyása mindinkább nőtt. A számadásaiból kiderül, hogy nagy összegeket költött reprezentációs kiadásokra, vacsorákra.

A Budapesten 1944 nyarán és kora őszen domináló hatalmi struktúra tehát kedvező volt a svéd mentőakciók sikeres folytatására. Azt lehet állítani, hogy Raoul Wallenberg ezen hatalmi szerkezet részeként, és nem az ellenfeleként működött. A svéd védelem biztosítása és a védőútlevelek kiosztása, a kiosztás körüli adminisztrációs gondokon kívül, nem ütközött különösebb akadályokba. Ezeket az adminisztrációs gondokat pedig elsősorban a Wallenberg által kinevezett zsidó bizottságok oldották meg. Azok az eredmények és engedmények, amelyeket a svéd követség és Raoul Wallenberg ebben az enyhe időszakban a magyar kormánytól elért, azonban döntő fontosságúaknak bizonyultak később, amikor a budapesti hatalmi helyzet 1944. október 15-én kedvezőtlenül vált.

Raoul Wallenberg szerepe ebben az időszakban növekedni kezdett, és minden eddigi bizonyíték arra utal, hogy növekvő befolyását és pénzügyi eszközeit elsősorban a svéd védett zsidók mentésére és élelmezésére használta fel. Nem valószínű azonban, hogy Wallenberg akármilyen veszélynek lett volna kitéve a magyar hatóságok részéről, mivel a fennmaradt okmányok, mind arra utalnak, hogy Wallenberg a hatóságokkal való kapcsolatfelvétel után, a hivatalos döntéseknek megfelelően cselekedett. A fent említett mentőakciók elindításánál külügyminisztériumi engedélyt kért, és az engedély mellett még rendőrtiszti kíséretet és támogatást is kapott. A védőútlevelekkel rendelkező munkaszolgálatosok kiválogatását és a nemzetközi 701. munkaszolgálatos századba való összegyűjtését a semleges követségek zsidó alkalmazottai magas rangú magyar katonatisztek támogatásával végezték. November végétől azonban a nyilas kormány megszüntette a védőútlevelek munkaszolgálat alóli mentését és Wallenberg folyamodványai sem vezettek többé eredményre.

A svéd követség helyzete december elején különösen nehézé vált, amikor a nyilas kormány rájött, hogy semmi esetre sem számíthat a svéd kormány elismerésére. A Svéd Vöröskereszt tevékenységét a nyilas kormány betiltotta, készleteit elkobozták, anélkül, hogy a svéd követség tiltakozásával törődtek volna. A követség helyzete különösen meggyengült, miután a nyilas kormány elhagyta Budapestet, és a svéd követségi személyzetet is megpróbálta magával vinni. A követség épületének megszállása után annak ellenére, hogy a nyilasok néhány nap múlva elhagyták az épületet és a védettek visszamehettek, a svéd követség megszűnt a saját épületében működni, és a diplomaták más követségeken vagy titkos lakhelyeken tartózkodtak. Így lehetetlenné vált a svéd védőútlevelek kivételezése, sőt megmentése a legdurvább nyilas garázdálkodásoktól. Wallenberg erre figyelmeztette is az

Üllői úton levő alkalmazottait. Néhány sikeres mentést ekkor már csak azok a humanitárius osztállyal együttműködő személyek tudtak véghezvinni, akik valamilyen magyar hatósági hatalommal rendelkeztek. Ennek ellenére több száz svéd védettet a nyilasok elhurcoltak, megkínoztak, majd a Dunába lőttek.

Budapesten végül a Vörös Hadsereg bevonulása szüntette meg a zsidók elleni nyilas terrort.

Eltűnése és halála

Az 1944 karácsonya utáni időszakban Wallenberg már fenyegetve érezte magát és állandóan lakhelyet változtatott. December 26.-án szeretett volna átmenni (menekülni?) az oroszokhoz, majd január 10.-én újakezdte a készülődést, hogy a már a város keleti részébe mélyen behatolt orosz csapatokhoz menjen. Az autót megrakták a szükséges készletekkel, de nagy mennyiségű aranyt és ékszert is elrejtettek benne. A svéd követségi másodtitkár január 11-én a Nemzetközi Vöröskereszt Benczúr utca 16. sz. alatti irodájában próbált menedéket találni. A következő nap Krausz Miklóshoz ment, és onnan elhozta pénzét és otthagyt iratait. Wallenberg közölte Krausszal: Debrecenbe készül, hogy meggyőzze Malinovszkij tábornagyot, hogy minél hamarabb foglalja el a zsidó gettókat.

Január 13-án az oroszok elfoglalták a Benczúr utcát. A Nemzetközi Vöröskereszt irodáját egy orosz őrnagy által vezetett katonák foglalták el, akinek Wallenberg bemutatkozott, és az orosz őrnagy nagyon udvariasan magával vitte. A szemtanúk szerint Wallenberg saját akaratából követte. Talán Wallenberg naivitására utal, hogy teljesen megbízott a szovjetekben. Másnap, egy bizonyos Kuprijanov által aláírt parancs szerint, Wallenberg minden kapcsolatát meg kellett szüntetni a külvilággal, és őt tovább kellett adni Afonyin tábornoknak. A parancsot tartalmazó táviraton kézzel írott széljegyzetként az áll, hogy Wallenberg saját állítása szerint azért nem hagyta el a frontot, mert a város keleti részében 7.000 svéd állampolgár van a felelősségére és védelmére bízva.

Ettől kezdve Wallenberg tehát a szovjet hadsereg foglya volt. Ezt Bulganyin hadügyminiszter-helyettes január 17.-én Malinovszkijnek küldött táviratparancsa is megerősíti. Eszerint Wallenberget le kellett tartóztatni, és Moszkvába kellett küldeni. Ezzel Wallenberg sorsa megpecsételődött.

Egyes szemtanúk szerint Moszkvában tartották fogva, majd követségi munkatársával, Langfelderrel együtt a Lubjankába került. 1945. március 8-án szovjet nyomásra a Magyar Rádió bementa, hogy Wallenberget a Debrecenbe vezető úton a nyilasok vagy a Gestapo ügynökei meggyilkolták. 1957-ben aztán azt állították, hogy 10 évvel korábban a Lubjanka börtönben halt meg.

Halálának pontos helye és ideje ismeretlen. Van aki 1945-re, más 1947-re teszi, de élnek feltételezések arról is, hogy évekkel később halt meg valamelyik szovjet börtönben. A hírhedt u.n. Szmolcov orvosi jelentést Wallenberg haláláról, amely 1947. július 17-re helyezi Wallenberg halálának dátumát, több svéd történész (Bernt Schiller, Hans Villius, Helene Carlback-Isotalo) is hitelesnek találta, legalábbis a halál dátumát illetően.